

«...Хоча б пам'ять, тінь пам'яті, МОЖЕ ЛИШИТЬСЯ»

Іван Монолатій

(Запоріжжя як сомнамбулічна пам'ять)



*Ще нема самого міста. Ще тільки почали будувати Дніпрельстан.
А вже нове місто існує в нашій уяві, як би воно вже було збудоване.
Ю. Томенко. **Будівництво буржуазного й соціалістичного міста.***

*[...] перші козаки були міськими мешканцями.
Сергій Плохій. **Брама Європи.***

Сучасні літературно-художні рефлексії про минуле і сучасне міст, у межах яких осмислюються проблеми студій пам'яті, є важливим

елементом культурної комунікації. Позаяк художній текст, зазвичай, виступає генератором нових смислів, його пам'яттєві координати й варіативність їх репрезентацій є культурним простором сучасного суспільства. Адже, як зауважував П. Коннертон, «оповідь про одне життя є частиною цілого плетива взаємопов'язаних наративів; ця оповідь укорінена в історії про ті групи, які впливають на формування ідентичності індивіда» [7, с. 42].

У «класичних» і нових текстах української літератури кожне нове покоління читачів неодмінно знаходитиме теми *стирання*, *силуваного забуття*, *насильницького зміщення* акцентів пам'ятання про міста і містян. А що пам'ять української літератури завжди є укоріненою в ціннісну ієрархію наративів пам'яті, зумовлюючи письменницький погляд на проблему того, як «суспільства пам'ятають» (вислів П. Коннертона), образи минулого і сьогочасного, емоції і досвід автора слід осмислювати завдяки асоціаціям поміж історико-подієвим і територіально-ландшафтним рядами. Це зокрема дозволить побачити не лише «мовно-текстові ігри» пам'яті, а й сформулювати маркери колективної ідентичності міських спільнот в теперішньому. Адже в сучасних українських реаліях її, ідентичність, не без підстав пов'язують із різними формами культурної та політичної ідентичності – з національним/націоналістичним і радянсько-ностальгічним наративами пам'яті, того що Г. Касьянов влучно назвав *Past Continuous* [5, с. 28]. А позаяк пам'ять українських міст є більш-менш тотожною «пам'яті у фрагментованому суспільстві» (вислів М. Поллака), ще й травмованого забуттям, яке щедро роздавала своїм підданцям радянська дійсність, важливо віднайти сучасні тексти про такі міста України, історія котрих ще зовсім недавно піддавалася тоталітарно-колоніальним експериментам.

Мова про Запоріжжя (до 1921 р. – Олександрівськ), історію якого, як і почасти не причетних до сучасного індустриального міста, запорізьких козаків можна окреслити одним з перших речень однойменної фундаментальної історії Дм. Яворницького: «*Границі вольностей запорізьких козаків у різний час і за різних обставин постійно змінювалися* (курсив мій. – І. М.) [11, с. 13]. Тож враховуючи Андруховичеві враження про це місто вже далекого серпня 1991-го («Це був час перемог у голодуваннях. Це був час червоної рути, тобто неможливого» [1, с. 162], зокрема пункт призначення – Хортицю, можна вважати, що натоді Запоріжжя прямо асоціювалося нашими сучасниками більшою мірою, як місто, що його треба переїхати/перейти, аби потрапити до козацької вольниці і Старого Дніпра [1, с. 162]¹. Саме так топос Запорізької Січі (а не Запоріжжя як міста) наповнював історію – давню і сучасну – ставши одним з потужних символів набуття незалежності Україною,

відновлення її пам'яті. Відтак, як висновує А. Киридон, «ностальгування за “славною минувиною”, “героїчною Січчю”, “домівкою козацтва” актуалізувало в колективній пам'яті [...] асоціації історичного нарративу» [6, с. 217].

Не вдаючись до антиісторичної псевдодискусії про початки Запоріжжя (зокрема запропоновану 2014 р. дату виникнення першого поселення на території сучасного міста на о. Хортиця під 952 р. – з трактату «De administrado imperio» візантійського імператора Костянтина VII Порфирородного) та певного сенсу, що початки Запоріжжя слід шукати в історії Олександрівської фортеці (що її заклав російський царський уряд 1770 р.), зауважмо, що поміж Козацькою ерою і реальним функціонуванням міста на початку ХІХ ст. (Олександрівськ, 1806 р.) маємо справу з «не-місцем» і «нічийним простором» (поняття М. Оже), тобто поселенням, що лише символічно освоїло майбутній міський простір (від Хортиці → через Олександрівськ → до Запоріжжя). Тож «нове» місто, засноване царатом на давніх козацьких землях передусім як військовий об'єкт, подібно до решти міських поселень, закладених за доби ліквідації Гетьманщини, несло цілком інші ідеологічні, політичні й культурні сенси – вписування їх в імперську російську парадигму². Аналогічні мотиви не важко відшукати у ХХ ст., зокрема у часи більшовицького терору й перетворення міста в технологічно-індустріяльного монстра часів СРСР.

Використавши типологію «мнемонічних акторів» західних політологів М. Бернгарда і Я. Кубіка [5, с. 101], перенісши її на місто та його авторів, припускаю, що «олітературнення» міської пам'яті Запоріжжя (і не тільки його) упродовж советського панування відбувалося під знаком домінування «мнемонічних войовників» (*warriors*) – тих, котрі встановлювали єдину і незмінну версію минулого, а відтак були супротивниками діалогу і пошуку тих версій минулого, поєднання яких можливе в просторі міської пам'яті. Прикметною тут буде й друга версія: українська література незалежної України, її «післячорнобильська бібліотека», якщо перефразуємо А. Еткінда, може бути ще й «часом меланхолії», в якому функціонують ще й два типи постравматичної пам'яті – «*acting-on*» та «*working-through*» (типологія Д. ЛаКапри). Перший – переносить травму в дискурс і зумовлює її постійне рециркулювання, а другий – надає втраті нового значення і звільняється від неї заради реальності [4, с. 299].

Свідченням катастрофічної постсоветської реальності, меланхолії і перенесення травми в пам'яттєвий дискурс Запоріжжя, є роман Павла Вольвача «Сни неофіта», якому передував авторський індустріально-

романтичний топос цього міста 1980-х, відтворений у «Клясі». Тож новий текст, враховуючи типологію Б. Шацької, можна зарахувати до двох визначальних елементів колективної пам'яті – найперше пам'яті індивідів про власні переживання і, вже потім, до пам'яті спільноти, що ґрунтується на особистому досвіді багатьох індивідів, а символічна мова їх переказу колективно узгоджена [9, с. 46-47].

«Сни неофіта», не дивлячись на їх позірну наближеність до відомої Шевченкової поеми, розповідають міські (і не дуже) приватні історії грабіжників, журналістів, махновців і губернаторів, бійців «Спасу» й поетів-літстудійців [2, с. 2], вписані у повсякдення індустріального міста з надією на можливість реалізації не у «провінційному просторі» «ботокудів», а у столиці (с. 2, 202, 283-286). У цьому романі не знайдемо конкретного урбаністичного пейзажу, проте відшукаємо певну сукупність уявлень про міф (історичний, сучасний міський), стереотипи, інтереси (приватні, етнічні), мову (її штучну роздвоєнність), дім (як архетип міського життя), гендер, міських героїв та їх антиподи, локальну геополітику й простори постсоветського теперішнього.

Звісно, у «Снах неофіта» розгортається неповторна історична реальність, а візія простору героїв роману розгортається на тлі українсько-російської взаємодії, котра вже апріорі передбачає латентний конфлікт цінностей незалежно-українських, імперсько-російський і, власне, «совка» у формі *Homo Sovieticus*. Ця головна розбіжність вписується автором в сучасну політичну й суспільну ситуацію, дилеми співіснування локальних, регіональних і національних ідентичностей.

Прикладом своєрідної «дорожньої карти» твору є вже факт сумування головного героя Павла під час візиту московської делегації, унаочнений географічними сутностями: «Дуже скоро Павло заскучав. Форзац записника, де на першому розвороті карта України, а на другому – Європи, значно цікавіших за монотонні розмови. Цятка Запоріжжя червоніє вгорі регіону, під яким голубіє Азовське море, затиснуте берегами Кубані, зубчастими, як білужача спина, і розплесканим скатом Криму, а далі – обшир Чорного моря, що уривається краями нотатника. Моря шкода, на відміну від рожевого тулуба Російської Федерації, обтятого на другому форзаці. До речі, де там та Москва? Від Запоріжжя, ось від цього столу, на якому лежить записник, до Стамбула ближче» (с. 14-15).

Цей авторський уривок свідчить, що для письменника географія має значення, а ще більше – факт, що своєрідним символічним простором провінційного аванпосту Запоріжжя, без сумніву, є його європейськість, а, отже, цивілізованість. Тож важливим елементом

оповіді є наступний крок на цій «дорожній карті», що відбувається під час того ж візиту москвичів, асоціювання з містом і його історичним осердям, адже «губернатор» Куковальський: «...вийшовши з-за столу, вдивляючись на завіконний проспект, прапор на щоглі посеред площі й далеку синяву Хортиці» (с. 16). Тож «козацький міф» час від часу «вигулькує» у романі, впливаючи на буття його героїв, як у їхніх міських прізвиськах (Козак), так і працях одного з героїв (про Великий Луг) (с. 212, 220) чи ж назві редакції газети «Запорозька Січ», журналу «Великий Луг» та етимологічних дискусіях про Хортицю (с. 222, 227).

Ще одним історичним орієнтиром – для письменників, яких навіть забагато у романі – є кафе «Еней» (с. 225), який відлунює на попередніх сторінках іншою інституцією – культурно-діловим центром «Байда» (с. 85). Взагалі послугування власне історією регіону відчувається і в інших сюжетах: порівняння обкладинки «Степограда» з скіфською бабою (с. 159) чи Степ, який «вривається у місто» залізницею – цим «протягом степів» (с. 155). Та все ж таки не історія є сюжетним елементом роману П. Вольвача.

Набагато суттєвішим для наратора є сучасний вимір українсько-російських взаємин, мікроареалом яких і є Запоріжжя. Його урбаністичні обриси – «мільйонне місто» (с. 58), «залізне індустричне місто» (с. 215), «місто не зовсім залізне, воно й трав'яне, полинне» (с. 216), «місто перетвориться на хаос печер» (с. 224), «вуглувате місто» (с. 251) – є лишень своєрідним муром од засилля стереотипів, маніпулювання ними. Це не стільки функціонування образливих штампів «халол» (с. 17) – щодо місцевих з боку «масквічєй» (уродженців України, які переїхали до російської столиці) і специфічне розуміння українців Західної України («- А ви – із Западнай?», с. 43; «— Ну Западная! Бандерштат, [...] — Варуют у нас електраенергію у нас, с Вастока. Сваєво ж нічево ж нету», с. 44-45), назви місцевої газети «Наш город» (с. 42, 44), чи пасаж типу «Слово “Україна” виводиться за дужки. Нехай буде печія чи ще як» (с. 99). Важливою є й любов до міста його героя: «Місто, яким вони йдуть і яке докруг них було завжди, він теж любить» (с. 254), проте «Місто уривається за Шевченківським мікрорайоном, спогади теж» (с. 283).

Відтак можна припустити, що поза Шевченком немає міста, а відповідно – спогадів. А от спогади функціонують тоді, коли є мова. Власне протистояння з мовою у назагал зрусифікованому Запоріжжі є найбільш вгаданим у тексті П. Вольвача. Бо, як свого часу протагоніст роману згадував ситуацію, коли він зауважив своєму редакційному колезі: «Ромбросич, у Франції або в тому ж Ізраїлі не треба доводити, що патріотизм – це нормально. Про мову не сперечаються. Це – як дихати. А тут...» (с. 65).

У цьому сегменті тексту П. Вольвача бачимо підтвердження тези, що її оприлюднила М. Ревакович: «Для постколоніальних держав окремішня мова справді дає можливість відрізнитися від метрополії, допомагає утвердити самість колонізованого та вказує на іншість колонізатора» [8, с. 55].

Чи ж інший сюжет твору – про мовну окремішність:

«—Людо, з твоїх уст слово “москаль” звучить якось двозначно...

—Іх-і-і-і – ещю іздеваюцца! Некагда мне с вашим западенскім пранонсам разбірацца. Дудкі.

— Людо, тьху на вас, костромскіх! Хто западенци? Ось так – не, ти глянь, глянь на мене! – ось такі виглядають автентичні степовики! – кряжистий Москаль, напружившись, згинає руки в ліктях. [...]

— Не кастрамскіх, а пермскіх. Ета мама у меня с Краснавішерска. А я уже сдес раділас.

Люда звучить добродушно. Павло теж не напружується, як раніше. У визивній окремішності, зав'язаній на мові, є певний драйв, але нехай. Затягнення процесу тисне на психіку. Дехто тут віддавна говорив лише українською й мався цілком комфортно [...] проте може бути, що, крім мови, важить ще й енергетика мовця» (с. 25).

Поза тим, що роман «Сни неофіта» це ще й історія стосунків головного героя з Дариною (с. 76 і далі), важливим є сюжет її «повернення» до рідної мови. Зокрема показовим є діалог Павла і Дарини, котра тривалий час вважала свого хлопця, який пише вірші українською націоналістом чи інвалідом (с. 112):

«— Чого ради ми повинні відступатися від самих себе? (Павло) [...]

— Саме «ми», я не обмовився. Послухай, як говорить твоя мати...

Говорить Галина Миколаївна на правду суржиком, у якому щільність російських слів незмінно густішає після відвідин церкви, а загалом усе залежить від співрозмовника й обставин. То що ж? Суржикомовних росіян Павлові не стрічалося.

— Уже не говорячи про обох твоїх бабів – і ту, що з Карантінки, і ту, з-під Томаківки.

«То-ма-ків-ки!» – витискав Павло по складах, схилившись до Дарини. Пафос його захопив.

— Там же Січ була – хіба ти не чула? Це козацька земля й козацька кров!..

За тиждень Дарина говорила з Павлом по-українськи. Через місяць вона робила це майже вільно» (с. 113).

Зауважмо, що тут маємо справу з феноменом амбівалентності маргінесу націєпростору, тим що називають «націєрозповідністю» (вислів Г. Бгабга), а далі чи попереду – «мовні» баталії – поборювання *русскоязычними* героями природнього права містян розмовляти власною мовою («ну не можна так різко фесьо ізменіть! Вот кагда падрасцьот будущеє пакаленіє...», с. 65) у романі зустрічаємо чи не на кожній сторінці. Тож «мовна» картина світу героїв роману тут є доволі чуттєвою: «-Може, що поговоримо по-українському? Не па люцкі, та' скаць. / — На камишовай мове, як Едік Ушастий сказав?» (Дарина, с. 258-259). А чого варте розуміння усього українського газетярем Хілею: «Хіль здібний, але злісний. Злість його подразнюється будь-чим, що має прикметник “український”. Звичайний нацизм, якщо розібратися, хоч і не б лоб поданий» (с. 197) – алюзія до легендарного фільму Михайла Ромма «Звичайний фашизм» (1965)?

В цьому ж структурному ряді – теми «двомовності», оречевлена пізньосовєтським шкільництвом (с. 105, 109) і українсько-російським часописом «Великий Луг»: «Двомовний часопис – це кістка, яку деякі наші з радістю підхопили. Кажуть – дуже їсти хочеться...» (с. 227). А що політика чи, радше, маніпуляції нею є визначальними для другорядних героїв роману, прикладом може слугувати фігура такого собі депутата Балуєва, який розкидає листівки: «Захід обкрадає Схід, твердили цифри і графіки прокламацій, є дві України, і разом їм не зійтись» (с. 249). Нічого не нагадує?! А ще вкладена ув уста одного з героїв думка про «українокультурність»: «В целам – адабрю. Но єсть моменти» (с. 248).

Тож до кінця не зрозуміло, чи інтегрування в роман знакових українських поетів (Є. Маланюк, Т. Мельничук, М. Вінграновський, В. Стус, Т. Чубай) (с. 100, 141, 156, 177, 203, 243) є таким собі авторським «збудженням» української мови до нового життя в старому-новому Запоріжжі легендарного поета-дисидента Миколи Холодного (1939–2006)³ (с. 199-200, 202)? Чи мова поетів-страждальців є вже самоціллю для П. Вольвача? Бо ж, як стверджував головний герой роману Павло, поет «Каявся перед владою. Потім – перед друзями-

дисидентами. Шлейф історій тягнувся за Холодним. Крізь завитки міфу...» (с. 199). Тому зрозумілим стає авторський потяг (подібно, між іншим, до О. Ірванця) до «вписування» в координати міського міфу письменників та їх професійної корпорації – «Спілки письменників України. Запорізька організація» (с. 85), дискусії про «близькість»/«віддаленість» Нью-Йоркської чи Київської школи (с. 92), місце, де читають і обговорюють Іосіфа Бродського (с. 100-101), знають П. Тичину і М. Бажана (с. 104) і звикають до якихось диспутів «пачемуто па-українські (с. 105). Відтак квінтесенцією авторської розмови про наших поетів є ледь відчутне акцентування на проблемі втручання у їх творчість «Чужого» – у вигляді пісенного рядка: «Пазаві мене с сабой!.. Я пріду сквозь злиє ночі...» (с. 177). Адже для неофіта-Павла, «поезія – це змагання, на кшталт життя чи того ж базару. Стоять поети, пританцьовують. Продають власні нерви, виснувані з розкров'янілої психіки, закликаючи кожен біля свого оберемка. Не подобається – пройдіться по базару...» (с. 153).

Вочевидь пояснення такому письменницькому прийому знайдемо у вже згадуваної М. Ревакович: «Мова їхнього письма не має на меті легко добитися розуміння і не розрахована на масове сприйняття та вплив» [8, с. 65]. Той же Холодний радить Павлові, який ще й робить перші спроби в поезії, «Дуй у Київ [...] Нічого тут робити, серед цих ботокудів» (с. 202), натякаючи на ретроградність української інтелігенції, вперше оприлюднену у формі однойменної поеми І. Франком 1880 р. (с. 202, прим.*)⁴. Відтак наш герой робить цей крок – наприкінці авторської оповіді виїжджає до столиці, адже, «Наш брат-хахол кругом дойде» і «Буде якоесь» (с. 286).

Дихотомію пізньо-советського – вранішньо-українського Запоріжжя, з якого ще втікати головний герой, увиразнює символічний простір міста. Авторський текст свідомо не стверджує про результативність ідеологічної деколонізації топонімічної системи, а вказує на цілком реальні дилеми ресоветизації меморіального тексту Запоріжжя, його амбівалентну природу. Та й саме «вуглувате місто [...] оточене залізними наверхнями, самі назви яких могли б навівати тоскіність: “Запоріжсталь”, “Дніпроспецсталь”, “феросплавний”, а потім ще “коксохім”, “алюмінієвий”, “титаномагнієвий”, “трансформатор” і несть їм числа» (с. 251-252). Зокрема у тексті знайдемо площі Радянську і Свободи (с. 62, 217), вулиці 40 років Радянської України (с. 162), Октябрську (с. 216), Гагаріна (с. 240), Фестивальну (с. 240). Однак самі вулиці Запоріжжя, все ж таки є другорядними, адже «Стрижень запорізької світобудови, проспект. На нього нанизується все чи майже все, варте в цьому місті уваги» (с. 55), «проспект найдовший у Європі, як свідчить міський міф» (с. 61) і по ньому час від часу йде головний герой (с. 210). Незважаючи ні на що, Павло як справжній містянин,

любить своє місто, адже «він його відчуває прожилок, до папілярних ліній, а візії міських краєвидів виринають у свідомості так безпричинно й перманентно, що аж самого бере подив. Тут йому рідно й затишно» (с. 254). Точками таких міських ландшафтів є знаменитий міст через Дніпро (с. 214, 215) й «колишня» Вознесенівська гора (с. 241).

Як бачимо, символічний простір міста, фактично, свідчить про моноверсію в репрезентації минулого – її советизацію. Друга сторона медалі – міські монументи: побіч того, що ще маємо тут пам'ятник Ф. Держинському (с. 217) чи, скажімо, кінотеатр ім. Леніна (с. 218), герої роману дискутують про можливість формування нового меморативного канону. Цікаво, що пам'ятник червоному катові так уписаний у текст роману: «На площі Свободи трамвайна червінь і подзвін. Темніють калюжі, обведені сліпучими кільцями. Липи і платани, що оточують пам'ятник Держинському, майже не ушкоджені. Сам Залізний Фелікс стоїть невпевнено...» (с. 217). А герої П. Вольвача стверджують, що «— От на Западній валять Леніна. А ставлять Бендері. Так?», їхні співрозмовники закликають «— А чого ж у нас Махнові не поставити? [...] Ех!.. Та батько Махно, було, тіки, ібіомать свисне – уже в Гуляйполі сто тисяч хлопців! З оружжям, із усім чисто. І в бой, блядь! І в бо-ой!» (с. 139).

Цей сюжет, а, головним чином, «аргументи», доволі чітко нагадує діалог містян Макіївки про «їхні» пам'ятники, що описав був у своєму романі «Казки мого бомбосховища» О. Чупа (2015). Тож тут можна говорити й про те, що світоглядні орієнтири мешканців Запоріжжя ще формуються, позаяк страх перед «чужим» (західноукраїнський варіант «м'якої» деколонізації) може ідеалізувати власні переконання і свідчити про неготовність чути аргументи інших.

Знаковим місцем, де може відбутися примирення містян й урівноважаться етнічні/бізнес інтереси, є базар (с. 34, 51), цілком відмінний західноукраїнських торговиць, уславлених Л. фон Захер-Мазоха чи К. Е. Францоza. Індустріальність, несмак, зрощення бізнесу і бандитизму, а, отже, пошук швидкої вигоди зробили своє: «То базар. Там пістрявіє споруда барачного типу, начинена крамничками. [...] Зварений із листового металу тамбур Вомбат із Пашком прибили скобами до барачної стіни. [...] Думку свою Пашок не озвучував. Він вдячний Вомбату, що взяв його в діло. Вомбат ніс відповідальність за магазин, де був поставлений завідувачем. Ким і в результаті яких домовленостей, Павла обходило менше всього. Як і походження організації, у чю мережу входила базарна крамничка» (с. 34-35).

Та все ж ефект дзеркального відображення міжетнічної взаємодії у її конфесійній складовій знайдемо у сюжеті про Малий ринок (с. 118-122). Але тут не буде «залучення Іншого» (вислів Ю. Габермаса), а, скоріш, «Інших своїх». Цей «другий» Ринок є справжнім епіцентром контактів але не бізнесових, а духовно-тілесних, адже Павло тут розмовляє зі своїм однокласником Андрієм, який прийнявши іслам, став Андрієм-Мухаммадом, чи ж розмірковує про Вітю Пашника, який став верховним волхвом Світовидом, згадує про єговістку Миколаївну, адвентистів Цибульських (с. 118-119, 122): «“Це не вуличне перехрестя, а перетин релігій” – іронізує про себе Павло, дивлячись на Мухаммада-Андрія – тонка смужка зблискує на його точеному носі – і на бабусь у хустках. Проминаючи чоловіка, який стоїть біля зупинки з єговістськими журналами в руках, постаті дрібушать від церкви, з вечірні. Може, і Миколаївна там – у своєму потоці віри? “Не Малий ринок, а міні-Єрусалим якийсь, із домішком дохристиянської Русі”, – хмикає внутрішній неофіт» (с. 118-119).

Після всього цього автор невипадково обирає Малий ринок місцем насолоди свого героя («...І знову з’являється оскизла, ніби лакована плоть. Підліткові груди, збудливі на тлі визрілого тіла. Шийка, так шийка. Провалля не страшне, навіть солодке. Протистояти йому марно, але хоча б навчитися уникати. Може, шляху оминань навчають Біблія чи Коран...», с. 122), маркуючи, таким чином, світ сакральний і профанний після випадкового, але бажаного сексу: «Над Малим ринком, у небі, наелектризованому еросом і передчуттями, висить місяць-повня, на якого перетворився молодик» (с. 127). Тим молодиком можемо трактувати й самого протагоніста-Неофіта, якому «належалось озвучуватися далі» (с. 111), побіч «внутрішності» (с. 119), «пристрастности» (с. 124), «самовпевнености» (с. 153) і уміння «передчувати» (с. 244).

А що сучасне місто є ще й моделлю мафіозно-кланових структур чи, просто, змаганням добра і зла, домівкою і грабіжників і пограбованих, «Сни неофіта» П. Вальвача, звісно, тут не виняток. Тож «вписування» у роман міліціонерів, грабіжників і решти відчувається вже на перших сторінках (с. 7 і далі), а тому проходить, сказати б, червоною ниткою крізь чорні рядки цього «міського» тексту. Цікавими, а тому й провокативними, є самі фігури та їхні прізвиська – Вова Москаль, Кацап, Циган, Грек, Грузин, Козак (с. 211, 261, 262, 265, 266) – котрі, радше не відображають складну і заплутану етнічну структуру Запоріжжя, а свідчать про її казковий/вертепний характер. Тож у випадку «Снів неофіта» йдеться тут про дворівневу структуру вертепу: його перший, нижній, рівень – це імена героїв, сюжети з їх життя-буття у Запоріжжі, власне те, що служить підготовкою для народження поета (в традиційному вертепі – Ісуса, Божого Дитяти); рівень другий,

верхній, – контекст поезії, коли поет «неофітується» (його символічне «Різдво»). Відтак головний герой (Павло) є водночас і неофітом, і поетом, тожсамість якого роздвоєна поміж Запоріжжям і, в якомусь сенсі, Києвом, засвідчуючи наявність і функціональність двох потужних маркерів – мовного і культурного.

Цікаві тут будуть спостереження Ю. Шевельова, котрий 1945 р. пригадував, що Микола Хвильовий твердив, що місто, а степове й поготів, – осередок чужонаціональної сили [10, с. 553], а тому лейтмотив зудару Степу і міста буду визначальним в темі «старого» і «нового» героя міста [10, с. 554]. Чи є ними колоритні і, водночас, жахливі постаті, яких наділяє П. Вольвач ярликами національної належності, не кінця не зрозуміло. Адже зрозуміло, що до повноцінної «Іродової мороки» П. Куліша було далеко, але вже сам авторський задум зобразити міських авторитетів (і Козака) у їхньому бажанні здобути місто – як *життя* (в (не)любові до масштабного міста) і *напругу* (здобути і зламати місто) – є цілком зрозумілим. Адже саме так можуть будуватися стратегії пошуку ідентичностей/залежностей конкретного міста від владців, містян і зовнішнього світу.

На протилежному, такому собі «ідейному» полюсі – безхатки, котрі є реальним і невід’ємним чинником сучасних міст: «тепер вони були поруч, відриваючись від підмерзлої за ніч землі не в Сентрал-парку, не десь під Бруклінським мостом, а за базарним контейнером-смітником, темніли купами лахміття, укріті плівкою, сніг набився в цератові складки. З часом до безпритульних звикли. Людина до всього звикає. Якби почалися вбивства на вулицях, теж невдовзі обвиклися б. Снували б у справах, обминаючи трупи, переступаючи плями крові» (с. 97).

Якщо ж виснувати, то можна цілком впевнено твердити, що роман П. Вольвача «Сни неофіта» має багато цікавих сюжетів – не конче з засягу міської біографії Запоріжжя. Центральним мотивом авторського тексту, вочевидь, є місто як пам’яттєвий дискурс, подвійно увиражений індивідуальною пам’яттю письменника, його автобіографією і, власне, пам’яттю його рідного міста. Остання ж має, якби дві «стартові» доріжки. Перша з них, уречевлена *мовою-домівкою*, яка і є *родиною-домівкою*, як виявляється наприкінці тексту, береться до Києва. А от друга доріжка, *(не)домівка* (вулиці, будівлі і т. д.) – залишається у авторській пам’яті як певний архетип. Цікаво, що автор починає і закінчує свій роман писанням про місто, яке залишає, адже все завершується покиданням міста. Відтак роман П. Вольвача «Сни неофіта» є водночас і романом-вертепом, і романом-біографією, адже у ньому більше ландшафтів, аніж реальних характерів, позаяк їх (героїв) точно вгадуватимуться. Адже, як

зауважував М. Гайдеггер, відповідаючи на питання «Навіщо поети?», «Поет посилає свої думки у місцевість, прикметною рисою якої є така прогалина буття, яка мов сфера західної метафізики, що, довершується, дістає на собі її відбиток» [3, с. 231].

І, нарешті, загальним тлом Вольвачевого тексту є постколоніалізм, що за його допомогою письменник спробував зруйнувати досі тривкі підвалини постсоветського мислення звичайних обивателів, показати дилеми творчих особистостей, затиснутих у лещатах політиканства й брехні, половинчастість уявної і реальної декомунізації в одному з чільних промислових центрів України. Натомість головний герой мріє про місто інше – столичне, тим самим змінюючи старі вертепні декорації на нові, власне, – Київ, залишаючи позаду тіні «запорізької» пам'яті.

1. Андрухович Ю. Лексикон інтимних міст. Довільний посібник з геопоетики та космополітики. – К.: Meridian-Czernowitz, Майстер книг, 2011. – 480 с.
2. Вольвач П. Сми неофіта. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. – 288 с.
3. Гайдеггер М. Навіщо поети? пер. Ю. Прохаська [у:] Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. 2-е вид., доп.; за ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис; ЦГД ЛНУ, 2002. – С. 230–249.
4. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодернізм. – Вид. друге, випр. і доп. – К.: Критика, 2013. – 344 с.
5. Касьянов Г. Past Continuous: Історична політика 1980-х – 2000-х: Україна та сусіди. – К.: Лаурис; Антропос-Логос-Фільм, 2018. – 420 с.
6. Киридон А. Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. – К.: Ніка-Центр, 2016. – 320 с.
7. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають; пер. з англ., наук. ред. С. Шліпченко. – К.: Ніка-Центр, 2004. – 184 с.
8. Ревакович М. Гендер, географія, мова: у пошуках ідентичності в сучасній українській літературі. – Львів: Центр гуманітарних досліджень; К.: Смолоскип, 2012. – 72 с. («Університетські діалоги», № 15).
9. Шацька Б. Минуле – пам'ять – міф; пер. з пол. О. Герасим. – Чернівці: Книги-XXI, 2011. – 248 с.
10. Шевельов Ю. Колір нестримних палахтінь («Вертеп» Аркадія Любченка) [у:] Український вертеп. Вертеп у драматургії, прозі та поезії ХІХ–ХХ ст.; упор. М. Сулима. – К.: Дніпро, 2010. – С. 549–583.

11. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. У трьох томах. Том перший; пер. з рос. І. Сварник. – Львів: Видавництво «Світ», 1990. – 319 с.



¹ Для порівняння див.: Андрухович Ю. Таємниця. Замість роману. – Харків: Фоліо, 2007. – С. 327–328: «Місто Запоріжжя являло собою дощенту вигорілий на сонці спекотний простір, де одним і тим самим тролейбусом можна їхати упродовж годин, так нікуди й не заїхавши».

² Див. про це вступ до статті Н. Полонської Василенко у II-му томі збірника її праць «Запоріжжя XVIII століття та його спадщина» (Мюнхен: Дніпрова хвиля; УВАН в Німеччині, 1967) п. н.

«Нездійснений архітектурний проєкт (До історії Катеринослава)» (тут с. 170, 171).

³ Не знати, чи був справді М. Холодний в описаний автором час у Запоріжжі. Про нього і його поезії див.: Микола Холодний [у:] Антологія української поезії XX ст.; упор. І. Малкович. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. – С. 841–860.

⁴ Див.: Франко І. Ботокуди [у:] Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Том 1. Поезія. К.: Наукова думка, 1976. – С. 105–126.

05.11.2018